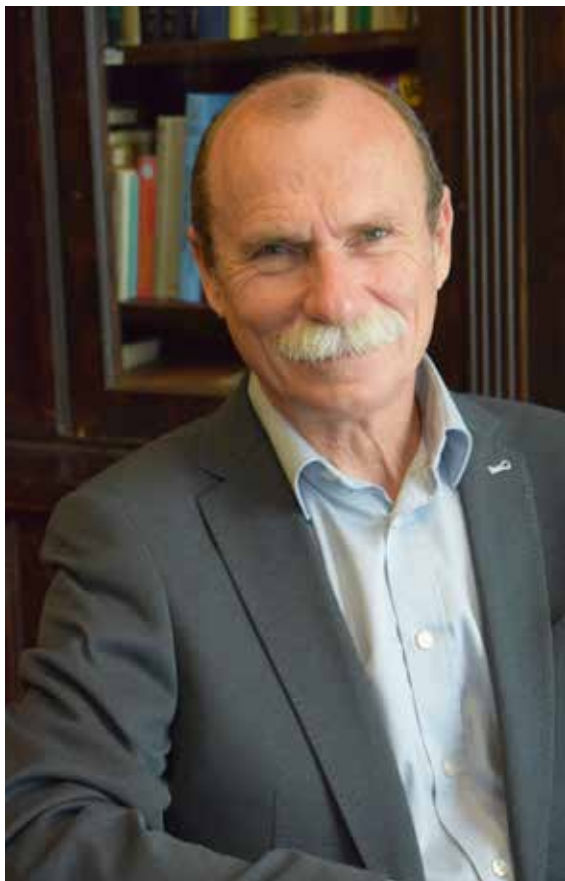

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Kiss Szemán Róbert

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Zuglói Szlovákok Önkormányzata, Budapest
Terézvárosi Szlovák Önkormányzat, Budapest

SZAKMAI LEKTOROK
Bajzek Mária
Berkes Tamás

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők
ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-163-5

TARTALOM

MILOSEVITS PÉTER: Foci, pingpong, irodalom7

HUMOR

BAŃCZEROWSKI JANUSZ: A pletyka mint a manipuláció eszköze ..14

CSÁSZÁRI ÉVA: A humor mint a dialektológia segédeszköze24

GYIVICSÁN ANNA: A kifigurázott kispolgár mint a szlovák irodalom egyik jellegzetes alakja (Mozaikok 1830–1930)32

GYÖNGYÖSI MÁRIA: Alekszandr Blok kései tréfás verseiről42

ISTVÁN ANNA: Jozef Ignác Bajza anekdotái56

DRAGAN JAKOVLJEVIĆ: Univerzalna dimenzija humora Branislava Nušića66

AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI: Resna zabava. Paradoksi sodobne kulture v kolumnah Dorote Masłowske *Kako prevzeti nadzor nad svetom, ne da bi šli od doma* (2017)76

KISS SZEMÁN RÓBERT: A humor a szláv nemzeti emblematizmus eszköztárában Ján Kollár szláv paradicsomának példái alapján87

KROÓ KATALIN: A nevetés mint többszörös szignál Dosztojevskij *A félkegyelmű* c. regényében102

MANN JOLÁN: Miroslav Krleža *Petrica Kerempuh balladáinak „mundus inversus”-a*116

NAGY ISTVÁN: Arc és álarc (Zoscenko humoráról)127

RÁGYANSZKI GYÖRGY: „Ich taufe dich des Sohnes und des heiligen Geistes.” A nyelvi kódváltás mámoros forrásai132

SZABÓ TÜNDE: Színház a regényben: A *Lear király* és *Jákob lajtorjája*127

URKOM ALEKSANDER: Mennyire humoros a humor? A pejor minősítés vizsgálata az új magyar–szerb szótárban	157
VÁRNAI DOROTA: Lengyelek „görbe tükre” a 16., 17. századi lengyel irodalomban	171
ZSILÁK MÁRIA: 19. századi katonahumor (Chovanyecz Mihály kéziratoss katonai naplójából)	178

SPORT

DUDÁS ELŐD: A horvát és magyar sportterminológia	190
DUDÁS MÁRIA: <i>Magas labda</i> és a többiek a magyar és bolgár nyelvben	199
MÁRIA IMRICHOVÁ: Mintavétel a mai szlovák fiatalok szókincséből	210
MENYHÁRT KRISZTINA: A bolgár lóversenyek szent Teodor kultuszának tükrében és magyar párhuzamaik	219
MÉSZÁROS ANDOR: „Hegyjáró bajtársak ott a magyar földön – hadd szóljak hozzátok egyszer én is...” A Júliai-Alpok magyar költőnéje, Tarczay Gizella	231
PÁTROVICS PÉTER: A lengyel kosárlabda szaknyelvének néhány kifejezéséről	242
MLADEN PAVIČIĆ: Jugoszlávia, a sport hazája (a sport megjelenítése három 21. századi szlovén regényben, délszláv bevándorló elbeszélővel)	250
Tabula gratulatoria	261

A BOLGÁR LÓVERSENYEK SZENT TEODOR KULTUSZÁNAK TÜKRÉBEN ÉS MAGYAR PÁRHUZAMAIK

MENYHÁRT KRISZTINA

menyhart.krisztina@btk.elte.hu

Резюме: Тема на настоящата статия е сравнителното проучване на народните конни състезания при българите и унгарците. В българската народна традиция празникът, посветен на здравето на конете и конните състезания се съсредоточава около Тодоров ден, а в Унгария – около Петдесятница. Обща черта, е че в традиционния контекст участници са младите мъже в предбрачна възраст, като празникът функционира и като инициация. Символиката на българския празник обаче е много по-сложна, прешлитат се редица предхристиянски елементи, а самият светец се появява като демонична фигура. Разглежда се съдбата на тези обичаи и в наши дни.

Ключови думи: свети Теодор, култ, коне, състезания, инициация

A ló fontos szerepet játszott a magyar és a bolgár nép hagyományos kultúrájában. A „lovas” nemzetekről alkotott elképzelés (lovon érkező honfoglaló magyarok és protobolgárok, lófarkas zászló stb.) szerves részét alkotja a nemzeti mitológiáknak, és valamilyen formában a hagyományos falusi kultúra ünnepeiben is megjelenik. A jelen tanulmány témája a falusi lóversenyek és tágabb kontextusuk bemutatása a bolgárok és a magyarok hagyományos kultúrájában, a népi vallásosság tükrében.

A ló a bolgár hagyományos társadalomban, gazdasági haszna és nélkülözhetetlensége mellett, jelentős mitológiai funkcióval is bírt. Erős szoláris, illetve termékenység szimbolikája volt, amely a magyar néphitben is tetten érhető (Стапева 2005; Hoppál et al. 2010). A bolgároknál a ló az emberhez hűséges állat, amely érinthetetlen az olyan gonosz lények számára, mint a sárkányok, tündérek (szépasszonyok) és a betegségdémonok, ezért aki lovon utazik, azt még éjszaka sem támadják meg. A ló megérzi a gonosz szellemeket és a balszerencsét, olyankor megáll, és lábával topog, nem akar tovább menni (Георгиева 1993). A bolgár

roknál szokás volt lókoponyát tenni a kerítésre, hogy megvédje a ház lakóit a démonoktól és a betegségektől. Az ókori mítoszokból, a mesékből és a rítusokból világossá válik, hogy mitológiai szinten a ló funkciója a két világ (az élők és a túlvilág) közötti kapcsolattartás. A ló megjelenik a mesékben és az eposzokban, fontos varázslatos segítője a főhősnek, ilyen pl. az eposzi hős Krali Marko és lova, Sarkolija, amelyiknek hat szárnya van, repülni és beszélni tud, amikor nyargal, a föld remeg a lába alatt, ha szomját oltja, a tó szintje három arasszal lejjebb megy. A ló bölcs tanácsokkal látja el gazdáját, segíti őt a lehetetlen feladatok elvégzésében (Георгиева 1993).

A hagyományos magyar paraszti társadalomban is számos hiedelem élt a lovakkal kapcsolatban. Itt is ismert volt a lókoponya védelmező hatása, amelyet szemverés, jégverés és állati betegségek ellen használtak, kerítéskaróba, istálló padlásán elhelyezve óvta az állatokat és a termést¹. A lovak egészségének megőrzése érdekében karácsonykor minden ételből adtak nekik egy keveset, rüh ellen hajnalban megúsztatták őket. A lovakat először újhold idején volt szabad befogni, de tilos volt Szent György napján, húsvétkor, pünkösdkor és nagypénteken. Azt tartották, hogy gyors lesz a ló, ha a hámjába kígyónyelvet varrnak, vagy porrátört koponyával etetik. A ló lehetett jó vagy rossz előjel is: szürke lóval találkozni szerencse, de ha fehér ló az udvarra szalad, az halált jelez. A népi gyógyászatban a lótrágyát sebgyógyításra használták, a szemölcsöt lószőrrel kötötték el, köhögés ellen pedig lótejlet ittak.²

A védőszentek

A lovak, lovasok patrónusai a bolgár területen hagyományosan Szt. Teodor Tiron (Újonc) és Szt. Teodor Sztratilatosz (Fővezér) nagyvértanúk. A bolgár folklórban alakjuk gyakran egybefonódik, de az ortodox ikonográfiában is sokszor együtt ábrázolják őket, lóháton ülve. Bulgáriában több templom is a nevüket viseli (pl. Dobarszko faluban). Hivatalos egyházi életírásuk számos közös elemet tartalmaz, és egyházi ünnepeik is közel esnek egymáshoz: február 8. és 17. Életírása szerint Szt. Teodor Tiron

1 Magyar néprajzi lexikon, <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-1363.html>

2 Magyar néprajzi lexikon: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-1348.html>

a pontoszi Amasziából származott. Diocletianus császár idején, 303 körül szolgált a római hadseregben. Az üldözések miatt, bár gyermekkorra óta keresztény volt, titkolta hitét, de nem gyáva-ságból, hanem mert várta az isteni jelet, hogy vértanú legyen. Egyszer, amikor a légiója Euchaita közelében állomásozott, tudomására jutott, hogy a környéken élőket rettegésben tartja egy sárkány. Teodor elment a faluba, amit egy keresztény asszony kivételével mindenki elhagyott, hogy megküzdjön a sárkánnyal. Teodor keresztet vetett, majd rátámadt az ordító és lángokat okádó szörnyre. Kopójával fejbe vágta, és megölte. Ekkor jött rá, hogy Isten az oldalán áll, így segítségével a sántát is legyőzheti. Visszatért a táborba és megvallotta hitét, amikor pedig a birodalmi isteneknek kellett volna áldozni, a sátrában maradt. Amikor bejöttek hozzá, hogy számon kérjék, Teodor azt felelte, hogy keresztény és csak Jézus előtt hódol. Éjjel felgyújtotta Rea, az istenek anyjának oltárát, elfogatásakor nem tanúsított ellenállást és nyugodtan válaszolt a kérdésekre. Az őt kihallgató Publius nem tudta megfélemlíteni, ezért dühében megparancsolta, hogy dobják be Teodort egy sötétzárkába. Jézus megjelent éjjel előtte, isteni kegyelmet ígért számára. Lélekben megerősödve szent himnuszokat énekelt az angyalokkal együtt, amit őrei is hallottak. A vizet-kenyeret visszautasította, mert Jézus mennyei eledelt ígért neki. Miután elutasította, hogy a pogány templom papja legyen, fejjel lefelé felakasztották, vaskarmokkal nyúzták a bőrét, majd amikor látták, hogy nem tudják megtörni, a helytartó megparancsolta, hogy élve égessék el. Teodor imával az ajkán, bátran lépett a lángokba, de azok diadalívet alkottak és nem értek a testéhez. Ekkor Teodor átadta lelkét az Úrnak (halála évét 306-ra teszik). Testét jámbor keresztények Euchaitában temették el, ahol később templomot emeltek tiszteletére.³ Szt. Teodor Tiron csodatételei halála után is folytatódtak – 361-ben Julianus Apostata császár parancsot adott a keresztények böjti étkeinek megszenteltetésére. Az Isten azonban elküldte Teodor szolgáját az érsekhez, hogy figyelmeztesse a veszélyre, és megparancsolta neki, a keresztények ne vásároljanak ennivalót a piacon, hanem saját maguk készítsék el áldozati ételüket, a főtt búzát (kolivo).

3 Жития на светиите: http://www.pravoslavieto.com/life/02.17_sv_Teodor_Tiron.htm

Máskor a szent egy szegény özvegy fiát mentette meg a szaracénoktól, így lett a keresztények védelmezője a mennyekben is.⁴ Szt. Teodor Sztratilatosz (Fővezér) szintén Euchaitából származott, Licinius császár (308–324) és I. Constantinus császár (306–337) idején élt, ismert volt bölcsességéről és bátorságáról. Heraklea város parancsnoka (sztratilatosz) volt, amelyet jól kormányzott, számos keresztény számára volt példakép. Ez azonban nem tetszett Licinius császárnak, aki csak színleg tett engedményeket a keresztényeknek. Szt. Teodor rájött a cselszövéésre, és mivel vértanúságát saját városában akarta elszenvedni, meghívta a császárt Herakleába, aki arany és ezüst bálványokkal érkezett a városba. A következő nap a császár a város lakói előtt dicsérte Teodort bátorságáért és vezetői képességeiért, majd felkérte, hogy mutasson be áldozatot a bálványok előtt. A szent megkérte, hogy halasszák el ezt két nappal, és elvitte az idOLOkat magához. Még aznap éjjel darabokra szedte ezeket, és szétosztotta a szegények között. Dühében Licinius megparancsolta, hogy verjék a szentet ólombotokkal, égessék meg tűzzel, zárják őt napra étlen-szomjan zárkába. Ez után Teodort keresztre feszítették, szemét kiszúrták, majd végül kard által végezték ki 319-ben.⁵ A szent népszerűsége a Balkánon többek között annak is köszönhető, hogy ereklyéje a 12. századig a neszebari Szt. Szófia-templomban pihent (Попов 2008).

A katolikus naptárban három szent is köthető a lovak, lovasok védelmezéséhez. Egyikőjük a lovas katonaként ábrázol Szt. György (április 23.), aki alapvetően a lovasok, lovagok védelmezője, míg Szt. Hippolütoszt (augusztus 13.) a lovak védőszentjeként tartják számon, bár ellenpápaként személye meglehetősen problematikus. Életírásából nem derül ki semmilyen kapcsolat a lovakkal.⁶ Az állatorvosok, lovak védőszentje még Szent Eligius (december 1.) is, akinek Franciaországban és Olaszországban volt jelentősebb kultusza. A legenda szerint levágta, majd visszarágasztotta egy ló négy lábát, hogy így patkolja meg (egyik attribútuma a levágott, megpatkolt lóláb). Ma-

4 *Жития на светиите* http://www.pravoslavieto.com/life/02.17_sv_Teodor_Tiron.htm

5 *Жития на светиите* http://www.pravoslavieto.com/life/02.08_sv_Teodor_Stratilat.htm

6 Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/H/Hippolütosz.html>

gyarországon inkább az ötvösök védőszentjeként ismert (Bálint 1975/2004), megőrzött emlékei is főleg céhpecsétek, kultusza pedig, ahogy Nyugat-Európában is, a késő középkorra esik, de esetenként átnyúlik a 17–18. századra (Petrovics 2011).

A népi lóversenyek Bulgáriában és Magyarországon

A bolgár népi kalendáriumban egy egész hetet szentelnek Szt. Teodornak, a lovak védelmezőjének, ez az ún. Тодорова неделя (Tódor hete). Ez az egyik legveszélyesebb periódus az évben, ilyenkor is megjelennek a gonosz, démoni erők⁷. Időszaka a Húsvét előtti hatodik hét.⁸ „Ez az időszak a felbomlott harmónia, a káosz ideje, amelyben a gonosz erők különösen aktívak, de ezen kötelezően át kell menni, hogy a telet felváltsa a tavasz” – írja Tomiszlav Djakov (Дяков 1993). Mivel a ló napszimbólum, illetve Szt. Teodor is lovasként van ábrázolva, ezért szentelnek a bolgárok külön ünnepet a lónak, Szt. Teodor napján.

A Húshagyó böjt utáni hét egy háromnapos szigorú böjttel kezdődik (a szent emberek vagy a bűnösök három napig nem esznek, és nem isznak), emellett minden napjára jut valamilyen rítus és dologtilalom, amely leginkább a női munkákra vonatkozik. A rituális megtisztulás tényleges nagytakarítással, edénymosással kezdődik (Страева 2005). A hétfőt Kutya- vagy Veszett hétfőnek nevezik (Песи понеделник), itt a fő momentum a kutyák védelme a veszettségtől. Ezért a kutyákat rituálisan meghintáztatják vagy felakasztják, illetve fémeket kötnek a farkukra és végigkergetik őket a falun. A nők a veszettség ellen kígyóformájú kenyeret is sütöttek, de más női munkák végzése ezen a napon tilos volt. A vénleányokat és agglagényeket megveregették sodrófával, hogy végre megházasodjanak. Aznap került sor a kukeri felvonulásra (egyfajta busójárás), állatbőrökbe bújt, ijesztő maszkokkal felszerelt férfiak járták a falvakat, pénzt kértek, szántásvetést imitáltak, majd este a vezető házában mulattak. A kukeri fő funkciója a termékenység biztosítása volt (Дяков 1993: 44; Попов 1993: 23). A Fekete keddet (Черен вторник) a háziállatok betegségek elleni védelmének szentelték, teljes dologtilalom 7 A legveszélyesebb időszak az ún. Tisztátalan napok, amely Szent estétől Vízkeresztig tart (Маринов 1994).

8 A népi ünnep dátuma nem egyezik meg a szentek egyházi ünnepeinek idejével, amelyek állandó dátumai vannak.

volt a betegségek és természeti csapások megelőzése érdekében. Azt is tartották, hogy aki aznap született, nem lesz szerencsés az életben. Bolond szerdán (Луда сряда) az örület és a jégeső tiszteletére nem dolgoztak, emellett ráolvasással, gyógyfüvekkel gyógyították a lelki betegeket. Ez után következett a Szédült csütörtök (Въртоглав четвъртък), amikor szédülés elleni praktikákat alkalmaztak, azt tartották, hogy ezt gonosz szellemek okozzák, amelyek az ember fejébe szállnak. Tilos volt befogni az állatokat, az asszonyok pedig a hangyák ellen seprút kötöttek magukra, az utcán vendégséget rendeztek, majd a kenyérmorzsákat egy helyre, a szemétdomb felé söpörték, hogy a hangyák ne menjenek be a házba. A hét legveszélyesebb napja a Fekete péntek (Черен петък) volt, amikor teljes dologtilalmat tartottak jégeső és szárazság ellen (Дяков 1993: 44–45; Попов 1993: 23–24).

A hét legfontosabb napja a Tódor nap vagy Lóhúsvét volt, amely szombatra esik. Ez az ünnep több rétegből és szertartásból állt. Még napkelte előtt a férfiak kimentek az istállóba, megfésülték a lovakat, gyöngyöket, bojtokat, virágokat fontak a sörényükbe, majd elvitték megitatni őket. Közben a nők patkó vagy lófej alakú kenyeret sütöttek, majd haját mostak, hogy olyan hosszú legyen, mint a lovak farka. Ezen a napon vágták le először a kisgyermek haját is. A nap legnagyobb eseménye azonban a házasulandó korban lévő legények lóversenye volt. Általában a falut nyargalták körbe, a győztes koszorút kapott, otthonában pedig egy leány fogadta, aki fehér cseberből vizet adott neki, majd este mulatságot rendeztek a győztes házában. A lóverseny a legények beavatásának része volt, ezzel is bizonyították rátermettségüket és ügyességüket. A leányok, asszonyok is kimentek a faluba, szétosztották a kenyereket, adtak a lovaknak és a szomszédoknak is, akik áldást mondtak az állatokra. A nők az utcán nyerítettek és kirúgtak lábbal, mint a lovak. A versenyben győztes ló különösen értékes volt, nem volt szabad eladni, mert patrónusa maga Szt. Teodor, aki megharagudhat ezért. Tilos volt póréhagymát enni, mert az emberek és a lovak megbetegedhetnek tőle (Срапева 2005).

Szt. Teodor napja azonban női ünnep is volt: ezen a napon fejeződött be a télen férjhez ment menyecskék befogadása az új családba. A nők felvették esküvői ruhájukat, anyósaikkal el-

mentek a templomba, ahová az általuk sült kenyeret is vitték. A pap megáldotta őket és a kenyereket, a menyecskék meghajoltak az anyósok előtt, énekeltek és meztláb körtáncot jártak. Ezután már új családjukban asszonynak szólították őket, és szabad volt kenyeret is sütniük (Дяков 1993: 44–45; Попов 1993: 24–25). Az ünnephez jósló szokások is tartoztak, a leányok próbálták jövendőbelijüket megjósolni.

A magyar népi kalendáriumban nem találunk Szt. Teodorral kapcsolatos ünnepet, azonban ezzel párhuzamba állítható lóversenyt rendeztek Pütkösöd ünnepén. Ez is tekinthető átmeneti időszaknak, a tavasz ad helyet a nyárnak. Ezen a napon a falvakban az istentisztelet után több helyen is leánysétát tartottak, illetve kántáló gyermekek járták a házakat. Délután a falubeliek egy nagyobb tisztásra vagy a legelőre vonultak ki, ahol a legények lófuttatást tartottak. A versenyen minden legény a saját lován nyereg és kengyel nélkül futott, és kifeszített kötelet ugratott át egymásután háromszor. Pusztaszemesen a győztes végigvágta a falun, őt 10-20 lovas kísérte. A lovak nyakán csengő, csörgő volt, a lovasok kiabáltak, ostorral csapkodtak. Salgótarjánban a pütkösdi királyjelölteknek 5-6 kilométeres távon kellett versenyezniük, majd fejükön félig teli borosüveggel táncolni, miközben a földön méterenként üvegeket tettek le. Nádudvaron tekézés és birkózás is volt. A győztes lett a pütkösdi király, akinek királysága egy egész évig tartott (vö. pütkösdi királyság – rövid ideig tartó uralom, jólét). A pütkösdi királynak számos privilégiuma volt: ingyen ihatott a kocsmában, engedélye nélkül táncmulatságot nem rendezhettek, minden lakodalomra, mulatságra meghívták, nem büntették meg, ha tilosban legelt a lova.⁹ A lányoktól koronaformájú virágkoszorút kapott, a lovát is virággal díszítették. A legények ettől a naptól már járhattak mulatságba, kocsmába és udvarolhattak a leányoknak (Bálint 1974/2004). Később a beavatás szelidül, a legények és a leányok maguk közül pütkösdi királyt és királynét választanak, virágot adnak a kezükbe és a menet körbetáncolja a falu minden házát (palócföld).¹⁰ Ez az ünnep az idő során egyre inkább gyermekváltozatban őrződött meg.

9 Magyar Néprajz: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/122.html>

10 Magyar Néprajz: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/122.html>

A démonlovas – a szent éjszakai élete

Szt. Teodor alakja a bolgár folklórban nagymértékben eltér az egyházi életírásokban rögzített elképzeléstől. Mivel ünnepnapja az év átmeneti, veszélyes időszakára esik, ezért magát a szentet is egyfajta démoni lényként képzeltek el, aki bünteti azokat, akik nem tartják be a tilalmakat.

A bolgárok elképzeléseiben Szt. Teodor mindig lovasként élt, lova általában fehér. Az emberek között kizárólag a róla elnevezett héten jelenik meg. A néphit szerint Tódor leveszi kilenc bundáját, névnapján felül a lovára és elmegy az Istenhez, hogy a nyárért könyörögjön. Amikor odaér, beszúrja lándzsáját a földbe és kiköti hozzá a lovát, majd visszafelé, mikor kihúzza a földből, onnan forró gőz tör fel. A háta mögött már a nyár érkezik, a nép túl van a tél nehézségein, már lehet várni a jó időt és a bőséget (Crapeva 2005; Попов 2008). A szent ünnepnapja szimbolikusan lezár egy különösen nehéz időszakot, amely a szigorú böjttel és a dologtilalommal a telet, az elmúlást jelképezi. Tódor napjának hajnalától már az öröm, a versengés, a befogadás, a termékenység játszik főszerepet. Ki kell választani a leggyorsabb lovat, amely napszimbólumként az újjászületést jeleníti meg, de kapcsolódik a lovas katona kultuszához is. Emellett a pravoszláv keresztények számára hagyományosan a szombat a halottak napja is, tehát Szt. Teodor kultuszában fel lehet fedezni a halottkultusz nyomait is (Попов 2008). Észak-Bulgária nagy területein a szentet egyfajta démoni lényként, vámpírként, sírjából kikelt halottként értelmezték, aki sötétedéstől első kakasszóig járja a víz közeli területeket (folyók, patakok, források), vagy lován ülve átrepül a házak tetői felett. Néha fiatalember képében megjelenik az ebben a periódusban tiltott fonókban, hogy megbüntesse a tilalmakat be nem tartó leányokat, olyankor hiányzik az orrából egy darab, sánta, világít a szeme stb., vagyis kifejezetten vámpír külsővel rendelkezik. A szent eme megtestesülése számos tilalmat vont maga után. Sötétedés után azonnal le kellett feküdni, és el kellett aludni, mert nap közben tiltott volt a pihenés és az alvás. A házból nem volt szabad kimenni, mert az embereket megtámadhatta a démoni lovas. Reggel is csak napkelte után mehettek el a leányok vízért. A tilalmak másik része a női munkákra vonatkozott: tilos volt gypajjúval dolgozni, varrni, mosni,

ruhát teregetni, fürödni. A tilalmakat megszegőket a lovas szent szigorúan megbüntette: testükön patkó alakú kék foltok jelennek meg, a kiteregetett ruha beszennyeződött, ha valaki pedig felvette ezt a ruhát, megbetegedett. A bűnös háziasszonyok fejfájástól, szédüléstől szenvedtek, gyermekeik pedig megbetegedtek és meghaltak. A férfiak nem foghatták be a jószágot, nem szánthattak, nem nyúlhattak a fűrészhez vagy baltához, mert a sánta szent a mankójával meg fogja őket ütni (Попов 2008). A tilalmak harmadik csoportja a házastársak közötti nemi tabu betartására irányult: azt tartották, hogy azok a gyermekek, akik ebben az időszakban fogantak, fogyatékkal szülehetnek, illetve látni fogják a démoni lényeket, halálunk után pedig vámpír, karakondzsul¹¹ vagy vérfarkas válik belőlük (Попов 2008). Ebben az alakjában Szt. Teodor egyértelműen a gonosz halottat testesíti meg, jellemző rá a testi aszimmetria, a sántaság az ördöggel rokonítja. Az általa kilátásba helyezett büntetések rendkívül szigorúak, ami az egész hétre jellemző tilalmaik logikájából fakad.

Összevetve a szent(ek) egyházi életírásait és a népi kultusz elemeit, látható, hogy a népi hiedelmekben számos kereszténység előtti momentum jelenik meg (pl. a Dionüszosz-kultuszhoz az elmebajjal kapcsolatos vetülete). A veszélyes átmeneti időszak filozófiája alapján az életírások lovas katonái, aki mártírhaltak a keresztény hit védelmében, az evilág és a túlvilág között közvetítő, segítő, de akár ártó démoni lényvé váltak. A közvetítő szerep (amely a keresztény szentekre is jellemző, hiszen ők közvetítenek az ember és Isten között, amikor segítségért hozzájuk imádkoznak) ebben az esetben kaput nyit a túlvilágra, amelyen keresztül számos pozitív dolog (termékenység, jólét) áramolhat az emberek világába, de ugyanúgy átjuthatnak a gonosz túlvilági lények is, akik betegségeket, nyomort, halált okozhatnak. Szt. Teodor, bolgár népi nevén Tódor alakjában pedig mindkét oldal egyesül, ezért jelenik meg egyszerűen démoni lovasként, illetve az Istentől nyarat kérő szentként.

¹¹ Szörny a bolgár népi mitológiában, amely Szent estétől Vízkeresztig jelenik meg éjjel, a szatírok, kentaurok és küklpszok vonásait egyesíti, akivel találkozhat, annak darabokra tépi a testét (Маринов 1994).

Az ünnepek ma

A falusi ünnepeket megalapozó hiedelemrendszer a 20. századi modernizáció során egyre inkább hanyatlásnak indult, majd a század közepének erőszakos kollektivizálása, az erőltetett szocialista társadalom-átalakítás teljesen elsorvasztotta a régi falusi ünnepeket. A rendszerváltás elején azonban újra feltámadt a régi szokások iránti érdeklődés, több helyen is elkezdték megtartani az elfeledett ünnepeket. Az a háttértudás és hiedelemrendszer azonban, amelynek kivetülései a népi ünnepi szertartások, már végleg elveszett, az ünnepek regionális jelleget öltenek (már nem minden faluban tartják meg őket), rítusaitak szelektív módon rekonstruálják. A települések, amelyek helyet adnak ezeknek a rendezvényeknek, a sajtófigyelemnek köszönhetően a turizmus és a gazdaság fejlődésében reménykednek. A Tódor napi lóversenyeket Bulgáriában az 1990-es évek elejétől rendezik meg. Az eredetileg házasulandó legényeknek szervezett versenyen már bárki részt vehet, nemegyszer nők nyerik meg a vágtaikat. Az ünnepről a lovardák is megemlékeznek, és lovas rendőrök is részt vesznek rajtuk. A lovasok és lovaik számára különböző távokat és feladatokat határoznak meg – gyorsasági verseny, póni verseny a gyermekeknek, akadályverseny, vontató verseny. Megjelenik a fogat- és ló szépségverseny, illetve a számárversenyek is. A régi hagyomány részeként a lovakat feldíszítik piros bojtokkal, virágokkal és gyöngyökkel.¹²

A magyar vidéken, illetve skanzenekben is találunk információt a pünkösdi királyválasztás szokásának rekonstruálásáról. A programok egy része gyermekeknek szól, őket ismerteti meg az eredeti szokással. A rendezvények másik csoportja viszont az eredeti szokást próbálja újjáéleszteni a közönség számára, különböző korosztályok számára rendeznek lóversenyeket, birkózást,

¹² Számos internetes portál tudósít minden évben erről az eseményről, fényképpel kísérve. Пъен pl.: <https://www.nikolay100.com/bg/блог/фотописи/66-кушии-за-тодоровден>
<https://www.dnes.bg/obshtestvo/2011/03/12/todorovden-vreme-za-kushii.113259>

íjászatot, és más, hagyományosan magyarnak tartott versenyeket, amelyek azonban nem feltétlenül voltak az eredeti ünnep részei¹³.

Összefoglalás

A tanulmány a bolgár és a magyar népi kultúra lóversenyeit mutatta be a lovak védőszentjeinek kultuszai tükrében. A ló mindkét nép hiedelmeiben napszimbólum, közvetítő az emberi világ és a túlvilág között. A lókoponyát mindkét országban kerítésre tűzték, hogy így védekezzenek a gonosz szellemek ellen. A lovak védőszentjei Bulgáriában az egy szent alakjába olvadó Szt. Teodor Tiron és Szt. Teodor Sztratilatosz, míg a magyar területen nem lehet a népi kultuszban védőszentet felfedezni. A bolgár és a magyar lóversenyek nem esnek ugyanarra az időszakra, viszont közös momentum, hogy az évszakok közötti átmenet idejében (télből a tavaszba, illetve tavaszról a nyárba) rendezik meg őket. Másik közös vonás, hogy a lóverseny a házasulandó korba lépő legények beavatási szertartásaként funkcionált: a résztvevők bizonyíthatták rátermettségüket, a verseny után már udvarolhattak a leányoknak, mehettek kocsmába.

A régi bolgár ünnep azonban sokkal összetettebb tartalommal is bírt, számos kereszténység előtt elem figyelhető meg benne, emellett terménységi praktikák és nagyon szigorú tilalmak is, az éjjel megjelenő démoni lovas pedig a halottak kultuszához kapcsolódik. Mindkét ünnepnek mai változata is van mindkét országban, amelyből a régi tartalom már kiveszett.

BIBLIOGRÁFIA

- BÁLINT Sándor, 1975/2004: *Ünnepi kalendárium I-II*. Budapest, Neumann Kht. <http://mek.niif.hu/04600/04657/html/>
- DIÓS István – VICZIÁN János (szerk.), 1993–2014: *Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu> (Utolsó letöltés: 2019. 03. 31.)

¹³ Magyar vonatkozások: dehir.hu/videogaleria/punkosdi-kiralyt-valasztot-tak-a-csapokertben/
<http://piliscsabatanchaz.hu/2017/06/12/punkosdi-kiralyvalasztas-2017-galeria/>

- HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György, 2010: *Jelképtár*. Budapest, Helikon.
- ORTUTAY Gyula (főszerk.), 1977–1982: *Magyar néprajzi lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.), 2000: *Magyar néprajz. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. VII. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PETROVICS István, 2011: *Szent Eligius magyarországi és angliai tisztelete a középkorban*. In: NAGY Ádám – ÚJSZÁSZI Róbert (szerk.), *A VIII. Numizmatikai és a Társtudományok Konferencia*. Szeged, 163–174.
- ГЕОРГИЕВА Иваницка, 2013: *Българска народна митология*. София, АИ „Марин Дринов“.
- ДЯКОВ Томислав, 1993: *Народният календар. Празници и вярвания на българите*. София, Анубис.
- Жития на светиите*. 1991, Ред.: Партений, епископ Левкийски – архимандрит д-р Атанасий (Бончев). София, Синодално издателство. <http://www.pravoslavieto.com>
- МАРИНОВ Димитър, 1994: *Народна вяра и народни религиозни обичаи*. София, БАН.
- ПОПОВ Рачко, 1993: *Кратък празничен народен календар*. София, Етнографски институт с музей при БАН.
- ПОПОВ Рачко, 2008: *Светци и демони на Балканите*. Пловдив, Летера.
- СТАРЕВА Лилия, 2005: *Български обичаи и ритуали*. София, Труд.